

ISMERED-E?

(Ismerkedés az állatokkal)

Írta: Vízny Istvánné dr.
Lektorálta: Szabadi Ilona
Szerkesztette: B. Zsédényi Judit

© Kiadja a Magyar Diafilmgyártó Vállalat
Budapest, 1985

Kedves Szülők és Óvónők!

A diaképekkel és a kísérő szöveggel segítséget szeretnénk nyújtani néhány állat bemutatásához és megismertetéséhez.

Kérjük, mindenképpen olvassák el a szöveggönyvet a vetítés előtt, amely néhány tudnivalót és érdekességet tartalmaz a képen látható állatokról. A szülő vagy az óvónő alkalmazkodjon a gyerek életkorához és tájékozottságához, és csak annyit mondjon el a szövegből saját szavaival, amennyit a gyerek megérthet és örömmel befogad. Az óvodáskorúak még nem érthetik a hím és a nőstény fogalmát, de megérthetik és közel áll hozzájuk érzelmiileg is pl. az apamadár és anyamadár kifejezés.

Tanácsoljuk, a kép kivetítése után várják meg, hogy a gyerek felismeri-e az állatot. Hagyják, hogy azt, amit róla tud, elmondhassa, és legyen módja kérdezni is. A felnőtt kérdéseivel keltse fel az érdeklődést, irányítsa a beszélgetést és gondolkoztasson: felismered, melyik állat ez? Mit gondolsz, hol él? Mivel táplálkozik? Hogyan születik? Láttad már valahol? Meséld el, mikor, hol? Az élmények felidézése révén a természet iránti szeretet és fogékonyság kialakítása az ismeretek közlésénél is fontosabb cél ebben a korban. Az ismereteket is játékosan rendszerezzék. Találja ki például a gyerek, hogy az egyes testrészek melyik állathoz tartoznak. Hasonlíttassák össze az állatok testrészeit, a fejeket, csőröket, szárnyakat, lábakat. Erre szolgál a diafilm 16., 17., 18. kockája.

Okosan használva a film óvodásoknak, de első és második osztályos gyerekeknek is élményt és ismereteket ad.

A képekről beszélgetve neveljék a gyerekeket az állatok és a környezet védelmére, a természet szeretetére.

1. Az éticsiga

Csigabiga, gyere ki! Ég a házad ide ki! Sok-sok gyerek ismeri ezt a dalocskát és talán a csigát is, amely kertekben, nedves réteken, erdőszéleken oly gyakori. Teste puha, amelyet meszes héj, a csigaház véd. A csiga mozgása igen érdekes: vastag, izmos talpa az önmaga által termelt nyálkán, mint hernyótalpon csúszik előre, ezüstös csíkot hagyva maga után. Fején egy pár hosszabb és egy pár rövidebb nyelecskét találunk. A hosszabbik nyelecske végén a szemek vannak, a rövidebbek a tapogatók, melyek a környezet érzékelésére szolgálnak. Az éticsiga növényi részekkel, gyümölcsökkel táplálkozik, amiket reszelős nyelvvel aprít fel. Nagy számú (20—60 db) petéjét a talajba vájt gödörbe hullajtja. Ezekből 6—8 hét elteltével borsszem nagyságú csigák bújnak elő, amelyek háza még puha. A kis csigák teste a héjjal együtt növekszik. Egy kifejlett éticsiga házának szélessége (Ø) 5—5,5 cm is lehet. Ősszel az éticsiga visszahúzódik a házába, amelynek a nyílását belülről mészfedővel zárja el, így vészeli át a telet.

2. A keresztespók

Nevét a potrohán lévő kereszt alakú rajzolatról kapta. A keresztespók teste két részből: fejtorból és potrohból áll. Nyolc lába van. A pók legyekkel, szúnyogokkal táplálkozik. Ezeket igen finom hálója segítségével fogja el, és méregmirigyének váladékával bénítja meg. A méregmirigy a pók fején van. A hazánkban élő pókfajok az emberre általában veszélytelenek. A hálójukat gallyak közé, szegletekbe kötik, a negyedik pár lábuk segítségével, a potrohuk végén lévő szemölcsökön, kibocsájtott szálakból. A pókok petéikkel szaporodnak, ezeket — amíg ki nem kelnek — az ugyancsak a pókháló anyagából készített apró batyukban őrzik.

3. *A háziméh*

A méhek hártvás szárnyú rovarok. Virágzó növényeken, édes gyümölcsökön gyakran figyelhetők meg. Az ember elsősorban a mézért, a viaszért tenyésztí és azért, mert részt vesznek a gyümölcsfák beporzásában, így hozzájárulnak a gazdagabb terméshez. A méhek készítik a mézet a virágok nektárjából. 1 kg méz körülbelül 3 kg nektárból lesz. Ennek begyűjtéséhez a méhnek 60 000-szer kell a kaptárból kirepülni.

A méhek családokat alkotnak. A méhcsalád a kaptárban él (ún. államalkotó rovarok).

A családban munkamegosztás van, eszerint anyát vagy királynőt, heréket és dolgozókat különböztetünk meg.

A királynő és a herék a szaporodásról, a dolgozók a nektár és virágpor gyűjtéséről, a kaptár építéséről (viasztermelés), takarításáról és az utódok neveléséről gondoskodnak. A méh félelmetes fegyvere a fullánk, de csak védekezésből szúr. Ilyenkor a potroh végén lévő fullánkot beledöfi a támadóba, és a sebbe maró folyadékot juttat, amely viszkető, fájdalmas daganatot okoz. A szúrásba a méh is belepusztul, fullánkja ugyanis horgok vannak, emiatt visszahúzni nem tudja, így a fullánk beleszakad az áldozatba a méh belső szerveivel együtt.

4. *Az erdei vöröshangya*

Apró termetű (9—11 mm-es), áttetsző hártvás szárnyú rovarok. Ők az erdő köztisztasági őrei. Különböző hulladékokkal, beteg vagy elpusztult rovarokkal táplálkoznak. A hangyák a „fészekben”, a hangyabolyban a méhekhez hasonlóan társas kapcsolatban élnek. A több százezer rovarból álló hangyaállamban sokoldalú tevékenység folyik: a királynő az utódokról, a katonák a boly védelméről, a dolgozók a táplálékról és az utódok felneveléséről gondoskodnak. Egyes hangyák csápjaik mozgatásával segítségével „beszélgetnek” egymással. A telet a boly lakói téli álomba dermedve töltik. Az erdei vöröshangya és a boly is védett!

5. *A szarvasbogár*

Hazánk legnagyobb termetű bogara. A hím bogár testének hossza elérheti a 8 centimétert is. A szarvasbogár tölgyerdőkben él. Nevét a fején található rágókról, „szarvakról” kapta. Ezeket nem táplálkozásra, hanem kapaszkodásra használja. Napközben a tölgyek törzsén, ágain láthatók, a kéreg sérült részein a fa édes nedvét nyalogatják. Ma már a szarvasbogár igen ritka, kipusztulófélben lévő rovarunk. Ennek oka, hogy az erdőgazdálkodás során az öreg, korhadó fákat kivágják, pedig a szarvasbogár utódai itt fejlődnek öt éven át és ezekből táplálkoznak. A szarvasbogár is védett rovar. Ha látjátok, ne bántsátok!

6. *A közönséges (májusi) cserebogár*

Hazánkban a leggyakoribb s egyben a legismertebb cserebogár a májusi cserebogár. Április végén és május elején nagy tömegben jelenik meg. Ilyenkor ellepik a fákat, s teljesen letarolják a lombkoronát.

Egy-egy bogár csak néhány napig él. A cserebogár is rovar, teste három részre tagozódik (fej, tor, potroh), két pár szárnya s három pár lába van. A nőstény (cserebogáranya) a petéket 15—20 cm mélyen a földbe rakja, s négy év alatt fejlődik ki az újabb cserebogár nemzedék. Hatásos védekezés ellenük, ha ezeket a káros rovarokat kora reggel, amikor még dermedtek, lerázzuk a fákról, összeszedjük és a baromfiaknak adjuk.

7. *A katicabogár*

Minden gyerek ismeri ezt a kedves, szép bogarat. Sokan éneket is tudnak róla. Az ember szempontjából igen hasznos rovar, mert nagy pusztítója a levéltetveknek. A katicabogarak így a növényeket megvédik ezektől a kártevőktől. A telet rejtett helyre húzódva (fakéreg, növényi részek, repedések, stb.), téli álomban vészeli át.

8. A káposztalepke

A lepkék is rovarok, de testük felépítése különleges. Szárnyaik többnyire nagyok és szép színesek. Fejükön finom csápokat és pödörnyelvet találunk. A pödörnyelv nem más, mint egy feltekerhető cső, amellyel a nektárt szívogatják. A lepkéket különösen napsütésben láthatjuk. Ilyenkor virágról-virágra szállva szívogatják a táplálékot. A káposztalepke kevésbé díszes, de kora tavasztól késő őszig sokfelé megfigyelhető. Káros lepke, mert a petéit a káposztafélékre rakja, s a kikelő hernyók ezeknek a növényeknek a leveleivel táplálkoznak.

9. A ponty

Az egyik legismertebb halunk a ponty. A halgazdaságokban nálunk főként pontyot tenyésztenek. Természetes vizekben, folyókban, tavakban napjainkban kevésbé gyakori. A halak vízben élő gerinces állatok. Szervezetük a vízi életmódhoz alkalmazkodott. Orsó alakú testüket pikkelyes, nyálkás síkos bőr fedi. Végtagjaik az úszók (farok- mell- hasúszók), ezek segítségével mozognak a vízben. A ponty is — mint általában a legtöbb hal — kopoltyúval lélegzik. A kopoltyú a vízben oldott oxigén felvételére alkalmas, melyet a hal fejének oldalán figyelhetünk meg. A ponty a lassú folyású, növényzetben gazdag vizeket szereti. Ikráit (petéit) április, május táján rakja le, amikor a víz hőmérséklete eléri a 15—20 C°-ot. A ponty a telet vizek mélyére, az iszapos fenékre húzódva vészeli át.

10. A levelibékák

A békák — így a levelibékák is — a vízben jól úsznak, a szárazföldön pedig jól ugranak. A levelibéka az ágak között is biztonságosan mozog, ezt az ujjai végén lévő tapadókorongok teszik lehetővé. A teste nem nagyobb egy tízforintosnál. Folyók, tavak közelében találkozhatunk velük.

A békák életének első szakasza vízhez kötött. Ide helyezik petéiket, s az ezekből kikelő lárvák (ebihalak) is itt fejlődnek békává. A béka azonban már szárazföldi állat, rovarokkal táplálkozik. A képen látható levelibéka a fák lombjai között él, ahol szúnyogokra, pókokra, legyekre vadászik. Üde zöld színe miatt beleolvad a környezetébe, alig lehet észrevenni.

11. *A feketerigó*

Száz évvel ezelőtt még az erdőkben élt, ma inkább ligetekben, városi parkokban találkozhatunk vele. A városba húzódásának legfőbb oka, hogy az ember közelében több táplálékhoz juthat. A feketerigó nyáron rovarokkal, férgekkel táplálkozik, télen bogyókat, hulladékokat fogyaszt. A hím (apamadár) és a nőtényv. tojó (anyamadár) könnyen megkülönböztethető. Az apa tollazata fényes fekete, csőre narancsszínű, míg az anyáé barnásan tarkás és csőre sem színes. A képen az apamadarat látjuk. A feketerigó takaros fészket fákra, bokrokra és a házak zugaiba építi. Évente két-három alkalommal költ, általában négy-hat tojást. A kezdetben csupasz fiókák néhány hét alatt kitollasodnak, s még mielőtt repülni tudnának, elhagyják a fészket. A legtöbb veszedelem ebben az időben fenyegeti a kis rigók életét. Sok lesz közülük kóbor macskák zsákmánya. A fészekből kikerült (kimászott) fiókákat még két-három hétig az apamadár eteti tovább. Az anya ugyanis már a következő tojásait rakja le a fészekbe. A rigó éneke dallamos, fuvolahangú, az ember szívesen hallgatja. Ha megriasztják, cserreg.

12. *A széncinege*

Erdők, kertek, ligetek madara. Reggeltől estig szüntelenül keresi a táplálékot a fákon és bokrokon. Elsősorban levélrágó hernyókkal és azok bábjaival táplálkozik, ezért az ember szempontjából igen hasznos kismadár. Egy-egy nyári napon a cinegecsalád (a szülők és 8—10 fióka) 700 hernyót is elfogyaszt.

A széncinege odúban, olykor utcai világítótestek oszlopaiban, sőt levélszekrényekben is költ. Egy fészekalja 8—12 apró, babszemnél alig nagyobb tojásból áll.

A széncinegék a telet is itt töltik. Ekkor csapatokba verődve járnak táplálék után. A hideg téli éjszakákat az odúkba húzódva s egymást melegítve vészelik át. A tél minden itt telelő kismadár számára nehéz időszak. Készítsünk olajos üvegből egyszerű etetőt, s etessük a madarakat, az ő megmaradásuk érdekében, s a magunk örömére. A széncinege sokféle hangja közül legismertebb a kora tavasszal hallható „nyitni kék”, de csengő tavaszi énekére több hangutánzó kifejezésünk is van: „kicsit-ér, kicsit-ér”, „pirik, pirik”.

13. *A füstifecske*

Egyik jól ismert költözőmadarunk. Téli szállása Afrikában és Indiában van. Innen áprilisban érkezik meg, de nem keresi fel azonnal a régi fészket, hanem néhány napot a vizek menti nádasokban tölt, mert itt hamarabb ébred a rovarvilág, s így könnyebben jut táplálékhoz.

Fészket régebben istállókba, falusi házak eresze alá építette, ma már azonban gyakran láthatjuk emeletes házak függőfolyosóin a tetőzet alatt, a lámpabúrák tetején, stb. is. A fecske gömb alakú fészket nyálával kevert sárgombócokból építi és finom fűszálakkal, tollakkal béleli ki. Évente kétszer költ 4—6 tojást. Csak az anyamadár kotlik (ül a tojásokon), de a fiókák felnevelésében mind a két szülő részt vesz. Kedvelt és hasznos madarunk. Kiszámították, hogy egy fecske évente egymillió legyet és szúnyogot eszik meg. Hangja veszély esetén (pl. macska közeledésére) éles csivitelés, dala kedves csicsérgés. A fecskék szeptember elején laza csoportokba verődve vonulnak Afrikába.

14. *A gólya*

Hosszú lábú, kedves költözőmadarunkkal folyók mentén, vizes réteken vagy frissen szántott földeken

találkozhatunk. Rovarokkal, békákkal, pockokkal táplálkozik. A telet Afrikában tölti, főként azért, mert mindazok az állatok, amelyeket fogyaszt, a tél idejére elrejtőznek.

A gólyapár éveken át ugyanazt a fészket használja, szemben más madarakkal, például a rigóval, amely többnyire minden költés alkalmával új fészket épít. A gólyafészek kocsikerék nagyságú, amelyet a fákra, kéményekre rak. Ma már gyakori, hogy az emberek a madarak megvédésére, megőrzésére oszlopokat, mesterséges fészkeket állítanak fel. A gólyák Afrikából márciusban érkeznek haza, a fészek rendbehozása után kezdődik meg a tojásrakás. A 3—5 tojásból egy hónap elteltével kelnek ki a fiókák. A gólyák gondos szülők. A táplálékot eleinte csőrükkel feldarabolják és úgy adják a kicsinyeknek. Ha erősen tűz a nap, kiterjesztett szárnyaikkal árnyékolják, csőrükben hozott vízzel húsítik őket. A fiókák 2 hónapos korukban repülnek ki a fészekből, s a nyár hátralevő részében együtt vadásznak szüleikkel, egészen nyár végéig, a „nagy utazásig”. Csapatokba verődnek, s útra kelnek. A gólya hangja a kelepelés. Ilyenkor fejét hátrahajtva csőrét csattogtatja.

15. *A házityúk*

A házityúk is madár. Húsa, tolla, tojása miatt háziásította az ember. Vadon élő őse a bankiva tyúk — ezt látjuk a képen — ma is elterjedt Indiában.

A tyúk kevésbé tud repülni, veszély esetén inkább elfut. Csőre erős, főként magokkal táplálkozik. Az apaállat a kakas, az anyaállat (tojó) a tyúk. A kakast nagyobb termete, színesebb tollazata, nagyobb taréja és — nem utolsó sorban — hangja különbözteti meg a tojótól. Ez a madár is tojásokkal szaporodik. Egy fészkekalja 20—40 tojásból áll. A kicsibék 21 napi kotlás után kelnek ki.

16. Csőrök

Minden állatfaj más-más módon táplálkozik. A képen három madár csőrét látjuk. A csőr alakja elárulja, hogy a madár mivel, illetve hogyan táplálkozik. A gólya erős, hegyes csőre alkalmas arra, hogy a vízből felcsponttse a halat, siklót, vagy a békát, de egyszerűen fegyver és szerszám is. Ezzel üti agyon a mezei pockot és darabolja fel a táplálékot. A gólya, amikor kelepel, fejét hátraszegi és csőrét csattogtatja.

A fecske széles csőrével a levegőben repülve kapja el a legyeket, szúnyogokat.

A kakas erős, rövid csőre a magvak felszedésére alkalmas.

17. Lábak

A képen a keresztespók, a levelibéka és a kakas lábát látjuk. Mindhárom azonos abban, hogy az állat mozgására, helyváltoztatására szolgál. Ugyanakkor mindegyik más, mert „tulajdonosának” sajátos vonásait és életmódját tükrözi. A pók ízelt lábú állat. Lábai apró részekből, ízektől tevődnek össze. Hasonló ízelt lábakon „járnak” a rákok és a rovarok is. A képen a keresztespók *negyedik* pár lábát látjuk, ennek végén fésűs karmok vannak, a pók ezek segítségével szövi hálóját.

A béka lába a vízben úszásra, (hátsó lábainak ujjai között úszóhártya feszül,) a szárazföldön pedig ugrásra való. A levelibéka ujjai végén tapadókorongok is vannak, ezek segítségével képes a fák ágain, levelein megkapaszkodni.

A kakas kaparólábával kutat (kapirgál) táplálék után. Jellemzője a négy ujj és feljebb a hatalmas sarkantyú, amely a kakas díszje.

18. Szárnyak

Ezen a képen egy madár és két rovar szárnyát látjuk. A fecske szárnya — testéhez viszonyítva — igen hosszú, alkalmas gyors és kitartó repülésre.

Noha a háziméh és a cserebogár is rovar, szárnyaik eltérnek egymástól. A méhnek két pár hártvás szárnya van. Mindkét szárny pár részt vesz a repülésben. Tudjuk, hogy a méhek naphosszat szállnak virágról virágra, a nektárt és a virágport gyűjtve.

A cserebogár két pár szárnya közül az első kemény (barna), úgynevezett fedelesszárny. Ez a repülés irányításában (kormányzásban) vesz részt. A második pár hártvás szárny, ennek mozgása viszi előre a bogarat. Pihenő helyzetben a hártvás szárnyak összehajtvva, a fedeles szárny alatt helyezkednek el. A cserebogár szárnyai kevésbé alkalmasak hosszú utak megtételére. Élete néhány napja alatt nem is repül sokat.

